SZEMLE

Keszeg Erika

Hiánypótlóban. Elemzések a romániai magyar oktatásszervezés kihívásairól

Barna Gergő – Kapitány Balázs – Kiss Tamás – Márton János – Toró Tibor: *Iskolák veszélyben: Tanulmányok a Székelyföldön kívüli magyar oktatás helyzetéről.* Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 2016.

A tanulmánykötetet, valamint az alapjául szolgáló Iskolák veszélyben programot a 2011-es népszámlálási eredmények, pontosabban az erdélyi szórványterületeken a gyors magyar népességcsökkenés hívta életre. A program elindítói feltették a kérdést, hogy a gyorsan romló demográfiai környezetben meddig és hogyan tartható fenn a magyar tannyelvű oktatási hálózat, amely a magyar közösség újratermelődését szolgálja. A kötet a program során felhalmozódott tapasztalatoknak mintegy összefoglalásaként a szórványoktatás gyakorlati oktatásszervezési problémáiról és kihívásairól ad áttekintést. Célja olyan kritikus pontok azonosítása, amelyek esetében az elkövetkező időszakban a romániai magyar oktatási intézményrendszer fenntartása érdekében beavatkozásra van szükség: a csökkenő gyermekszületések következtében kialakuló diákutánpótlás hiánya, a diákhiányt pótolni kívánó intézményi stratégiák és azok következményei, hiányzó iskolabusz-hálózatok, az oktatásszervezők körében a saját körzetükön túlmutató tapasztalathorizont és információáramlás hiánya. A kötet szerzői alaptételként kezelik, hogy az anyanyelven való oktatás törvény által biztosított jog, így kitűzött cél valamennyi olyan oktatási intézmény fenntartása, mely szükséges ahhoz, hogy a magyar anyanyelvű gyerekek anyanyelven való iskoláztatása biztosítva legyen. A program célcsoportjába olyan oktatási helyszínek kerültek be, melyek esetében fennáll a leépülés és/vagy megszűnés veszélye, ennek következtében pedig magyar anyanyelvű diákok kényszerülhetnek tannyelvváltásra vagy az iskolából való kimaradásra. A tanulmánykötet ezen alaptétele egy minőségi oktatást középpontba helyező elitista

szemléletmód szempontjából illegitimnek tűnhet, jelen szöveg kereteiben azonban ettől eltekintünk.

Barna Gergő az első tanulmányban oktatásstatisztikai adatokat vázol fel és értelmez a Romániában magyarul tanuló óvodások, elemi és általános iskolások beiskolázására vonatkozóan. A statisztikai adatokat országos szinten, valamint három régióra (Székelyföld, Partium, Szórvány) lebontva mutatja be.

A Márton János és Kapitány Balázs nevével jelzett leíró jellegű tanulmány az Iskolák veszélyben program módszertanába nyújt betekintést, valamint értelmezi a program során, illetve a kötetben használt fogalmakat. A tanulmány ismerteti azon kritériumokat, amelyek alapján egy oktatási helyszínt veszélyeztetettnek nyilvánítottak. Azon oktatási helyszíneket nevezik veszélyeztetettnek, ahol kis létszámú, összevont osztályokkal működik a magyar oktatás, illetve fennáll a magyar diákok tannyelvváltásának veszélye. A tanulmányokból kiderül, hogy bár a két tényező szorosan összefügg, nem szükségszerű következményei egymásnak. A szöveg értelmezésében a tannyelvváltás azon esetekre vonatkozik, amikor a magyar tannyelvű oktatás bármely szintjén tanuló gyerek bármikor más, elsősorban román tannyelvű oktatásba iratkozik. Ezen meghatározást a következő tanulmány tovább árnyalja azzal a kiegészítéssel, mely szerint nem tekinthető tannyelvváltásnak az az eset, amikor egy román anyanyelvű, magyarul nem beszélő, de papíron magyarul tanuló gyerek egy következő iskolai szinten román tannyelvű osztályt választ. A szerzők a továbbiakban felvázolják a veszélyeztetett oktatási helyszíneknek egy lehetséges tipológiáját, illetve a demográfiai adatok és az oktatási helyzet szempontjából rövid leírást adnak az egyes típusokra vonatkozóan. Ezen tipologizálás azért lehet hasznos, mert alapul szolgálhat célzott, egyes típusokra vonatkozó beavatkozásoknak.

A harmadik tanulmányban Kapitány Balázs a romániai magyar oktatást érintő jellemző lemorzsolódási pontokat mutatja be. Lemorzsolódási pontként azonosít minden olyan helyzetet, amikor egy magyar anyanyelvű diák nem magyar nyelven végzi tanulmányait, vagy teljesen kimarad az oktatásból. A szerző 35 lemorzsolódási helyzetet azonosít oktatási szakaszok szerint csoportosítva. A lemorzsolódási pontokat egyben beavatkozási pontokként is értelmezi, így az egyes helyzetek elemzésén túl olyan lehetséges beavatkozási javaslatokat tesz, melyek csökkenthetik vagy visszaszoríthatják a tannyelvváltás esélyét. A témára jellemző megközelítésektől eltérően a szerző intézményi szempontú megközelítést választ a tannyelvválasztási motivációk és lemorzsolódási pontok elemzésére, és mint ilyen hiánypótló a ki-

sebbségi iskola- és tannyelvválasztással foglalkozó diskurzusban. A probléma ilyen szempontú felvetését a szerző azzal indokolja, hogy az intézményi elemzés eredményei inkább hasznosíthatók közpolitikai javaslatok megfogalmazásakor, ami voltaképpen az Iskolák veszélyben program fontos célkitűzését is jelenti.

Kiss Tamás tanulmányában az erdélyi magyar romák oktatásban való részvételét tekinti át magyar identitáspolitikai szempontból. A roma témával kapcsolatos tudományos és politikai diskurzusoktól eltérő megközelítését azzal indokolja, hogy a romákkal kapcsolatos (oktatáspolitikai) stratégiák nagyban meghatározzák, hogy a jövőben milyen módon alakulnak a magyar–román nyelvi határok. A szerző ezzel kapcsolatban kiemeli, hogy bár magyar identitáspolitikai szempontból azon törekvések tűnnek követendőnek, melyek a magyar nyelvű romákat a magyar kultúra és oktatás vonzásában igyekeznek tartani, ez helyi és intézményi (iskolai) szinten olyan folyamatokat indíthat be, melyek a magyar anyanyelvű diákok tannyelvváltásához vezethetnek. A tanulmány első része a romák demográfiai adatairól ad áttekintést Erdély viszonylatában, illetve az iskoláskorú népességen belül. Meglátásom szerint ezen számbeli áttekintés jelen kötet keretein belül nem indokolt. Bár a téma szempontjából mindenképpen fontos háttéranyagként szolgálhat, szerencsésebb lett volna csak hivatkozásban említeni, vagy legalábbis rövidebbre zárni, nagyobb teret adva a tanulmány második részének, melyben a kötet, és ezen belül a magyar oktatásszervezés szempontjából releváns kérdésfelvetések fogalmazódnak meg. A tanulmány második, érdemi része azt vizsgálja, hogy a romák aránynövekedése egy adott településen milyen folyamatokat indít be, és ez milyen intézményes stratégiákat hív életre. Szatmár megye vonatkozásában egy lehetséges tipológia alapjait vázolja fel, amely által szót ejt az integrált és szegregált oktatásról, a nem roma diákok oktatási helyszínváltásáról, valamint a tannyelvváltásról mint a nem roma szülők által működtetett lehetséges (romák elől való menekülési) stratégiákról. A szerző hangsúlyozza, hogy ezen menekülési stratégiák bekövetkezése nem szükségszerű. Csak abban az esetben kerül erre sor, ha egy adott településen a fontos társadalmi határvonal a romák és nem romák között húzódik, valamint az aránynövekedést a nem roma szülők komoly problémaként érzékelik.

Az Iskolák veszélyben projekt 2014-ben egy részprojekttel egészült ki, melynek célcsoportját a városi kisiskolák képezték. Márton János tanulmánya 12 város 42 kisiskolájának alapján mutatja be azokat a kritikus pontokat, amelyek a nagyobb szórványvárosok magyar oktatásának helyzetét befolyásolják. A program célcsoportjába román többségű városok vegyes tan-

nyelvű kisiskolái kerültek be, melyekben a magyar tagozat létszámát és presztízsét tekintve is hátrányban van. Az iskolák oktatási helyzetének bemutatásához a vonatkozó demográfiai adatokat és a gyermekszületések számának alakulását veszi alapul. Több város esetében is a lakónegyedi magyar tagozatok minősülnek veszélyeztetettnek, melynek legfőbb oka a városközponti iskolák beiskolázási politikája, a lakónegyedi gyermekek elvonzása. A folyamat azonban a városközponti iskolákra is visszahat, mert azok utánpótlásában a leépülő vagy megszűnő lakónegyedi iskolák játszanak szerepet. A tanulmány erősségének számít, hogy bár csak említésszerűen, de valamennyi város esetében felhívja a figyelmet arra, hogy milyen beavatkozások lennének célszerűek a veszélyeztetett oktatási helyszínek helyzetének javítása érdekében. A tanulmány végén a szerző a projekt során szerzett tapasztalatok alapján fogalmaz meg következtetéseket a városi kisiskolák további problémáira vonatkozóan. Itt is releváns szempontok fogalmazódnak meg, az előző résztől eltérően azonban inkább általános tapasztalatokként, véleményekként értelmezhetők, mintsem olyan kritikus pontok átgondolt elemzéseiként, melyekre a jövőben oktatásszervezési stratégiát lehetne építeni.

Toró Tibor tanulmánya az ingáztatásnak az oktatási intézmények fenntartására gyakorolt hatását mutatja meg, amely a szórványterületeken kiemelten fontos oktatásszervezési kérdésnek számít. A tanulmány első része az iskolabuszokra és az ingáztatásra vonatkozó törvényi kereteket mutatja be, különös tekintettel 2011/1-es oktatási törvény által a korábbi 1995-ös törvényhez képest bevezetett kisebbségi oktatás szempontjából releváns módosításokra. A szöveg további részében az Iskolák veszélyben program során elkészült adatlapok alapján különböző ingáztatási megoldástípusokat mutat be a használt jármű, a finanszírozás módja, a járatok sűrűsége, valamint a cél- és kibocsátó település oktatására gyakorolt hatás szempontjából. Az utolsó rész öt tipikus iskolabusz-megoldási modellt ismertet, valamennyi iskolabusz-típus esetén kiemelve az oktatásra és az intézmények fenntartására gyakorolt hatásukat. A tipológiából kiderül, hogy a különböző iskolabusz-megoldások nem kizárólag pozitív hatásúak a helyi oktatási intézmények fennmaradására (a „jó" kisbusz nagyrészt megfelel ennek a követelménynek), sőt vannak olyan megoldások („agresszív" és „opportunista" kisbusz), amelyek helyi vonatkozásban kifejezetten károsak, és hozzájárulnak a helyi magyar oktatás ellehetetlenítéséhez. A tanulmány érdeme, hogy olyan modelleket mutat be, melyek alapján célzott beavatkozási stratégiákat lehet kidolgozni egy fontos oktatásszervezési kérdés vonatkozásában. A következtetések levonása után a szerző maga is megfogalmaz néhány közpolitikai javaslatot.

A kötet utolsó két tanulmánya, mintegy a korábbi tanulmányban felvetett problémák összefoglalásaként is, olyan kihívásokat és lehetséges beavatkozási pontokat mutat be, melyekre elsősorban a magyar oktatás működtetésében résztvevő politikai és szakmai szereplők részéről érkezhetnek válaszok. Márton János a kihívásokat makro-, mezo- és mikroszintre bontva mutatja be, megoldási javaslatokat fogalmaz meg, és megnevezi a lehetséges felelősöket. Kapitány Balázs kizárólag mezoszintű problémákat tárgyal, aszerint csoportosítva őket, hogy az érintett magyar főtanfelügyelő-helyettesek, szaktanfelügyelők, intézményigazgatók körében konszenzus vagy egyet nem értés van az adott probléma lehetséges megoldására vonatkozóan. A tanulmány alapja egy kvalitatív vizsgálat, melynek keretében 12 oktatásszervező érvelt és szavazott konkrét oktatásszervezési problémák megoldásáról. A tanulmányból kiderül, hogy ezek olyan problémák, amelyek megoldására az oktatásszervezőknek tényeges jogosítványok állnak rendelkezésükre. Különösen igaz ez azon bemutatott öt dilemmára, melyek esetében egyetértés mutatkozik az érintett szereplők között.

Az Iskolák veszélyben program célja a kutatási eredmények policy szerű hasznosítása lett volna, ami azonban ilyen irányú külső támogatás hiányában elmaradt. Ennek ellenére a kötet utolsó két policy jellegű tanulmányán túl, az egyes szövegek is olyan gyakorlati oktatásszervezési kihívásokra világítanak rá, több tanulmány esetében sem nélkülözve a megoldási javaslatok és lehetséges beavatkozási irányvonalak megfogalmazását, melyek megválaszolása kulcsfontosságú a romániai magyar oktatási rendszer fenntarthatósága szempontjából. A kötet és az Iskolák veszélyben program nagy érdeme, hogy a megfogalmazott következtetések és javaslatok alapként szolgálhatnak a jövőben megvalósítandó oktatásszervezési programok számára, és mint ilyen a kötet hiánypótló az kisebbségi oktatással foglalkozó romániai magyar tudományos diskurzusban.